

Тема 6. ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ

НАВЧАЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Мотивація та організаційно-економічний механізм екологізації виробництва й економічне стимулювання охорони навколишнього середовища регіону
2. Система показників екологічності виробництва і визначення ефективності екологічної діяльності
3. Екологічне районування регіону і фінансування екологічної безпеки (ЕклБ)

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" від **25.06.1991 №1264-XII** // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1991, №41, ст. 546).
2. Закон України Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року від **21.12.2010 р. № 2818-VI** (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, N 26, ст.218).
3. Постанова КМУ від **26.05.2004 р. №681** Про затвердження Порядку здійснення природно-сільськогосподарського, еколого-економічного, протиерозійного та інших видів районування (зонування) земель
4. Білявський Г.О. Основи екології: Навчальний посібник / К.: Либідь, **2006.** - 408 с.
5. Прокопенко О.В. Соціально-економічна мотивація екологізації інноваційної діяльності: [монографія] / О.В. Прокопенко. – Суми: Вид-во СумДУ, **2010.** – 395 с.
6. Реймерс Н.Ф. Природопользование: Словарь-справочник. – М.: Мысль, **1990.** – 597 с.

1. Мотивація та організаційно-економічний механізм екологізації виробництва й економічне стимулювання охорони навколишнього середовища регіону [1, 4, 5]

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ - це

- процес неухильного і послідовного **впровадження систем технологічних, управлінських та інших рішень**, які дозволяють
  - 1) підвищувати **ефективність використання природних ресурсів і умов** поряд із
  - 2) поліпшенням або принаймні **збереженням** якості природного середовища (чи загалом **середовища життя**)
- на локальному, регіональному чи глобальному рівнях [Реймерс Н. Ф.]

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА - це

- поступове розширення дії **екологічних пріоритетів у виробничій діяльності**,
  - підвищення **екологічної освіченості й свідомості** управлінського персоналу,
  - поступове проникнення **екологічних нововведень у виробництво**,
  - **екологічна модернізація виробництва**
- [Галушкіна Т.П. Економіка природокористування: [навч. посібник] / Т.П. Галушкіна. – Харків : Бурун Книга, 2009. – 480 с.]
- **Мотивація** дій суб'єкта господарювання **до екологізації виробництва** має за мету досягнення (задоволення) певних **потреб та інтересів** [Прокопенко О.В.]

Підходи до визначення мотивації

[Прокопенко О.В. Соціально-економічна мотивація екологізації інноваційної діяльності: [монографія] / О.В. Прокопенко. – Суми: Вид-во СумДУ, 2010 – 395 с.]

Основні підходи

1.
Мотивація як
внутрішні фактори,
що визначають
поведінку людини

2.
Мотивація як
**процес зовнішнього
впливу** на
поведінку людини

3.
Мотивація як
психологічний стан
людини, що визначає
її поведінку

Підходи, похідні від основних

4.
Об'єднують підходи
1 і 2

5.
Розрізняють підходи
1 і 2

6.
Розрізняють підходи
2 і 3

Інші підходи

МОДЕЛЬ МОТИВАЦІІ ЧЕРЕЗ ПОТРЕБИ

[Кузьмін О.Є., Мельник О.Г. **Основи менеджменту**: Підручник. Вид 2-е., випр., доп. –К.: Академвидав, 2007. – 464 с. (Альма-матер)]

- ❑ **Потреба** – необхідність у чому-небудь, нестача чого-небудь, відчуття дискомфорту (фізіологічного, психологічного, соціального).
- ❑ **Інтерес** – форма пізнання та вивчення **можливостей задоволення потреб**.
- ❑ **Стимули** – **зовнішні спонукання** до формування певної поведінки, досягнення конкретних результатів тощо.
- ❑ **Мотиви** – **внутрішньо усвідомлені спонукання** до певних дій.
- ❑ **Поведінка** – **ставлення людини до трудового чи іншого процесу**.
- ❑ **Винагорода** – те, що людина вважає **цінним для себе**, отримуючи її за затрачені зусилля, певну поведінку, виконану роботу т.і.

ТЕОРІЯ ІЄРАРХІЇ ПОТРЕБ АБРАХАМА МАСЛОУ

[Кузьмін О.Є., Мельник О.Г. **Основи менеджменту**: Підручник. Вид 2-е., випр., доп. –К.: Академвидав, **2007.** – 464 с. (Альма-матер)]

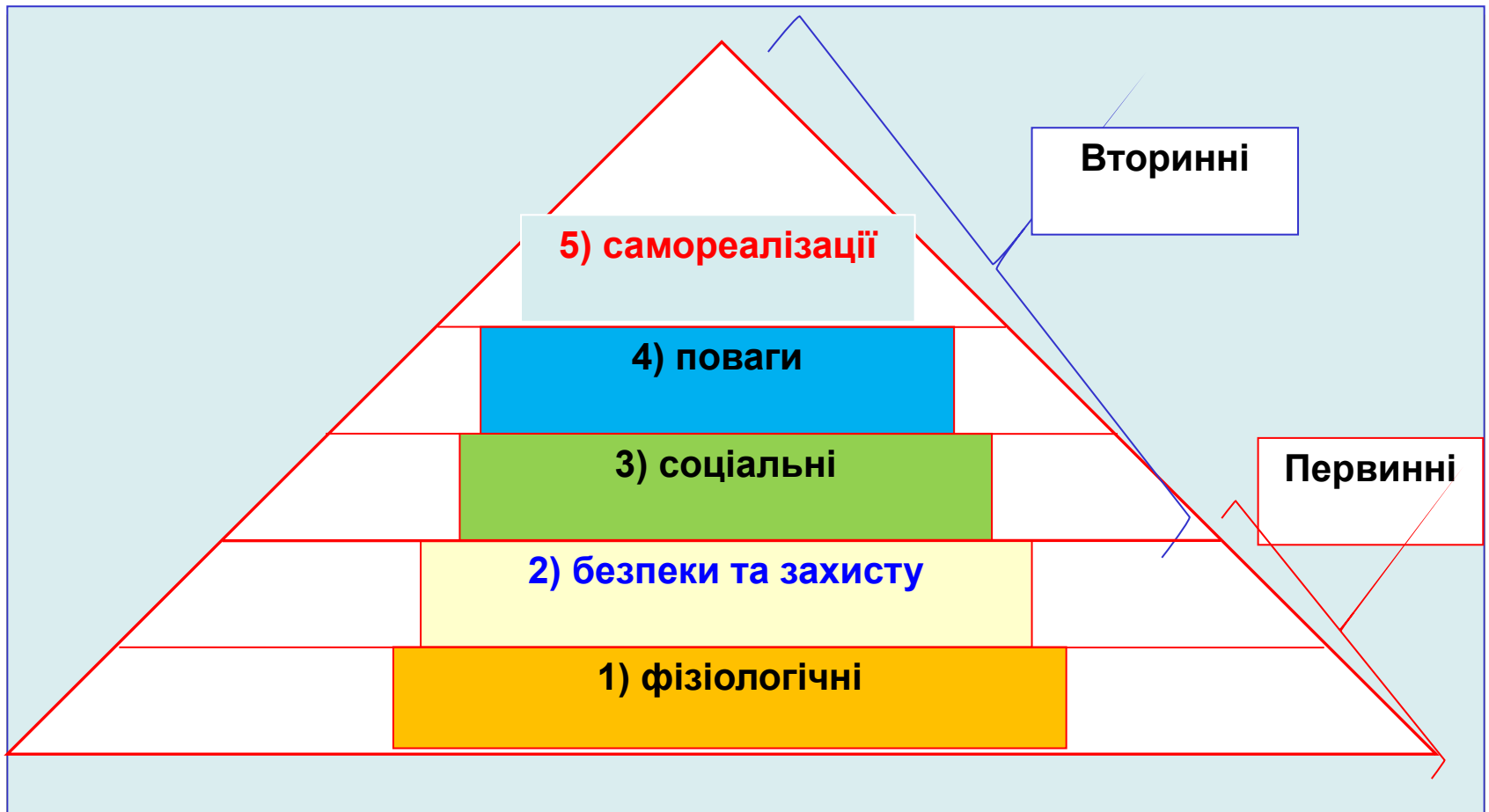

Рис. 1. Ієрархія потреб людини за теорією А. Маслоу

Рис. 2. Модель теорії ЖВЗ (ERG) Клейтона Альдерфера
[Кузьмін О.Є., Мельник О.Г. **Основи менеджменту: Підручник. Вид 2-е., випр., доп. –К.: Академвидав, 2007.** – 464 с. (Альма-матер)]

Групи потреб за ієрархічною моделлю А. Маслоу, що задовольняються екологічним товаром (фрагмент)

[Прокопенко О.В. Соціально-економічна мотивація екологізації інноваційної діяльності: [монографія] / О.В. Прокопенко. – Суми: Вид-во СумДУ, 2010. – 395 с.]

Рівні потреб	Групи потреб	Основні потреби, що задовольняються споживанням екологічно чистих овочів і фруктів
<p>Нижчі потреби</p> <p>Вищі потреби</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Фізіологічні потреби 2. Потреби в безпеці та упевненості в майбутньому 3. Соціальні потреби. 4. Потреби самоповаги 5. Потреби самоактуалізації (самовираження) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Харчова (біологічна) цінність 2. Необхідність, що диктується різними захворюваннями, а також гарантована безпека і нешкідливість 3. Екологічний захист дітей 4. – 5. –

Еколого-економічні потреби, інтереси і протиріччя

Еколого-економічні потреби – сукупність екологізованих потреб у життєвих і духовних благах, тобто синтез екологічних і екологізованих економічних інтересів.

Екологічні інтереси зв'язані з відносинами людини до природи, однак це відношення залежить від відносин між людьми у процесі виробництва.

Екологічні інтереси виявляються через економічні інтереси (загроза закриття екологічно небезпечного підприємства, т.і.).

Основне протиріччя між економічними та екологічними інтересами - забезпечення високого життєвого рівня і задоволення потреб людини у безпечному довкіллі.

Еколого-економічні протиріччя базуються на відносинах власності; виявляються всередині тієї або іншої групи еколого-економічних інтересів «підприємство-регіон», через

- **трансграничний перенос забруднюючих речовин і**
- **сполучення функцій соціального і господарського стимулювання суб'єктів в особі територіального органа екологічного регулювання, що розробляє принципи діяльності виробничих структур у регіоні.**

Головною умовою сприятливої взаємодії суспільства і природи є ліквідація протиріч між екологічними й економічними інтересами. шляхом впровадження організаційно-економічного механізму екологізації виробництва в практику господарювання

Мотивація ефективної екологічної діяльності (ЕфЕкД)

[Камінська М.Б. Формування мотиваційної моделі екологобезпечного розвитку сільськогосподарських підприємств. [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.znau.edu.ua/visnik/2012_1_2/373.pdf]

Мотивація ефективної ЕфЕкД

- 1) створення спеціальних сировинних зон та розробка системи податкових пільг і фінансових санкцій для с/г підприємств, які працюють в цих зонах;
- 2) підтримка виробників екологічно чистої продукції з боку держави через інструмент державного замовлення;
- 3) надання субсидій і дотацій;
- 4) державне регулювання цін на продукцію, отриману в екологічно чистих умовах;

- 5) надання державної фінансової підтримки фермерських господарств-виробників екологічно чистої продукції шляхом
  - покриття витрат, пов'язаних з експертизою та сертифікацією ґрунтів й вирощеної продукції,
  - сприяння технічному переоснащенню виробництва,
  - надання податкових пільг на період становлення;
- 6) державне сприяння та підтримка розвитку
  - екологічної освіти (починаючи зі школи),
  - наукових розробок у сфері органічного виробництва,
  - обміну досвідом про наукові досягнення між вітчизняними та іноземними установами тощо.

Економічні заходи забезпечення охорони навколишнього природного середовища (НПС) [1, ст. 41]

- 1) взаємозв'язок управлінської, науково-технічної та господарської діяльності підприємств з **раціональним використанням природних ресурсів** та ефективністю заходів по охороні НПС на основі **економічних важелів**;
- 2) визначення **джерел фінансування** заходів щодо охорони НПС;
- 3) встановлення **лімітів**
  - **використання природних ресурсів,**
  - **скидів забруднюючих речовин у НПС та**
  - **на утворення і розміщення відходів;**
- 4) встановлення **ставок екологічного податку**;
- 5) надання **податкових, кредитних та інших пільг** підприємствам і громадянам **при впровадженні** ними маловідхідних, енерго- і ресурсозберігаючих технологій та нетрадиційних видів енергії, здійсненні інших ефективних заходів щодо охорони НПС;
- 6) **відшкодування збитків**, завданих порушенням законодавства про охорону НПС.

Економічні стимули - пп. 3-6

2. Система показників екологічності виробництва і визначення ефективності екологічної діяльності

1. Еколого-економічні показники

[Тарасова В.В. Екологічна статистика (з блочно-модульною формою контролю знань). Підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 392 с.]

Види показників	Характеристика показників
1. Економічні	базуються на обліку величини екологічних витрат (економічного збитку або витрат на його запобігання);
2. Енергетичні	враховують енергоємність здійснюваних процесів і використовуваних товарів і послуг (непрямо з цим пов'язуються екодеструктивні процеси);
3. Екологічного навантаження на землю	характеризують площу землі , необхідної для забезпечення життя і діяльності однієї людини (так звані показники "екологічного відбитка"),
4. Порівняння	характеризують рівень екологічності даної сфери виробництва або споживання в зіставленні з іншими зразками (наприклад, зарубіжними або вітчизняними аналогами)
5. Наявності або відсутності вузлів екологічної деструкції	констатують наявність або відсутність вузлів екологічної деструкції в циклі виробництва і споживання виробів.

Інші групи показників екологічності виробництва

[Тарасова В.В. Екологічна статистика (з блочно-модульною формою контролю знань). Підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 392 с.]

2. Показники організаційно-технічного рівня екологічної діяльності підприємства (ЕДП)

- 1) екологічність, екобезпечність технологічного процесу;
- 2) озброєність і забезпеченість природоохоронними фондами;
- 3) організаційний рівень ЕДП;
- 4) рівень управління ЕДП.

3. Показники еколого-економічного рівня продукції

- 1) екологічність продукції;
- 2) собівартість екологічної продукції;
- 3) ціна екологічної продукції;
- 4) прибуток від реалізації екологічної продукції;
- 5) рентабельність виробництва екологічної продукції.

4. Показники еколого-економічного рівня впливу підприємства на довкілля та ефективності виробничих витрат

- 1) вплив на компоненти довкілля;
- 2) вплив на фізичних чи юридичних осіб, які отримують відповідні платежі чи доходи;
- 3) еколого-економічна ефективність виробничих і природоохоронних витрат.

5. Показники рівня фінансової забезпеченості та платоспроможності ЕДП

- 1) рівень фінансування ЕДП державою і підприємством;
- 2) платоспроможність платного природокористування.

Комплексна оцінка екологічності виробництва (ЕВ)

[Тарасова В.В. Екологічна статистика (з блочно-модульною формою контролю знань). Підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 392 с.]

Комплексна оцінка екологічності виробництва (ЕВ) – це висновок про рівень екологічності господарської діяльності з урахуванням фактора техногенної безпеки у взаємозв'язку з виробничими ресурсами, умовами і фінансово-економічними результатами господарської діяльності підприємства, галузі, регіону.

- **Методологічною основою** оцінки складових ЕВ є **індексний метод**, коли за допомогою індексів (у межах **від 0 до 1**) характеризується **наближення значення** того чи іншого показника **до необхідного** (оптимального).

Етапи комплексної оцінки ЕВ

- 1) **поставлення цілей і завдань** комплексної оцінки ЕВ, включаючи вибір підприємств і видів їх виробничо-економічної діяльності;
- 2) **обґрунтування та вибір системи** еколого-економічних і фінансово-економічних **показників**;
- 3) організація **збирання** вихідної інформації, **розрахунку та оцінки** окремих показників і вагових коефіцієнтів;
- 4) вибір об'єкта як **бази для порівняння**;
- 5) **розроблення алгоритму** і **розрахунку** комплексних показників ЕВ;
- 6) **перевірка адекватності** комплексних узагальнених оцінок еколого-економічної ситуації;
- 7) **аналіз і використання порівняльних комплексних рейтингових оцінок** у процесі прийняття управлінських рішень щодо екологізації виробництва.

Визначення ефективності екологічної діяльності (ЕфЕклД)

1. Еколого-економічна ЕфЕклД у сфері з поводження з небезпечними для довкілля речовинами та відходами:

$$R_e = \frac{P}{C} * k_e * 100\%$$

- де R_e - еколого-економічна ЕфЕклД;
- P - прибуток від ЕклД;
- C - витрати від ЕклД;
- k_e - коефіцієнт екологічності.

$k_e=1$ - нормативне значення коефіцієнта екологічності, при якому ЕклД є ефективною.

2. Еколого-економічна ЕфЕклД у сфері послуг (екологічний аудит, консалтинг) і виробництва обладнання природоохоронного

$$R_e = \frac{P}{C} * k_e * k_n * 100\%$$

де k_n - коефіцієнт національного значення
 $k_n=1$ – контрагент національний (український) споживач,

$k_n=0.5$ - іноземний контрагент;

• Коефіцієнт екологічності:

$$k_e = \frac{E_{H1}}{E_{\phi1}} + \frac{E_{H2}}{E_{\phi2}} + \frac{E_{H3}}{E_{\phi3}}$$

- де E_{H1} , $E_{\phi1}$ – гранично допустимі і фактичні значення нормативних показників екологічного стану атмосферного повітря;
- E_{H2} , $E_{\phi2}$ – гранично допустимі і фактичні значення нормативних показників екологічного стану водних ресурсів;
- E_{H3} , $E_{\phi3}$ – гранично допустимі і фактичні значення нормативних показників екологічного стану ґрунту.
- Ці показники можуть визначатися щорічно (або поквартально).

[Коренюк П.І. Методика визначення еколого-економічної ефективності діяльності суб'єкта екологічного підприємства / П.І. Коренюк, О.В. Лук'янчикова // Екологічний менеджмент у загальній системі управління : тези доповідей 10 щорічної Всеукр. наук. конф, (Суми, 20-21 квітня 2010 р.) .- Суми : СумДУ, 2010. - Ч.1. - С. 146-148]

3. Екологічне районування регіону і фінансування екологічної безпеки (ЕклБ) [1, 3]

Екологічне районування регіону [3]

Види районування	Відомості на карті (схемі) районування	Показники районування
еколого-економічне	<ul style="list-style-type: none"> □ ступінь перетворення НПС внаслідок антропогенного впливу, □ рівень використання (залучення) природних ресурсів, □ характеристика природно-ресурсного потенціалу, стійкості НПС до антропогенного навантаження, □ рівня антропогенного навантаження, □ несприятливі природно-антропогенні процеси □ еколого-економічна оцінка території;	<ol style="list-style-type: none"> 1) рівень перетворення НПС, 2) стійкість НПС до антропогенного навантаження 3) ступінь ураженості території негативними геологічними процесами;
екологічне	забруднення ґрунтів пестицидами, важкими металами, радіонуклідами тощо	кількісний вміст токсичних забруднюючих речовин (пестициди, важкі метали, радіонукліди тощо),

Розробка схем (карт) еколого-економічного та екологічного районування (зонування) земель [3]

Замовником виконання робіт з районування (зонування) земель є:

- **еколого-економічного** - центральний орган виконавчої влади з питань охорони НПС;
- **екологічного** - центральний орган виконавчої влади з питань аграрної політики.

Замовник проводить **на конкурсній основі відбір розробників схем (карт) районування (зонування) земель.**

- **Розробник** виконує згідно Закону "Про землеустрій" та інших нормативно-правових актів роботи з підготовки необхідної документації і в установленій договором строк передає її замовнику.
- **Схеми (карти) еколого-економічного та екологічного районування (зонування) земель** розглядаються науково-технічними радами центральних органів виконавчої влади з питань **земельних ресурсів, охорони НПС та аграрної політики** і затверджуються спільно цими органами.

Основні принципи екологічного районування

[Тарасова В.В. Екологічна стандартизація і нормування антропогенного навантаження на природне середовище / Тарасова В.В., Малиновский А..С., Рибак М.Ф. / заг. ред. В.В. Тарасової. Навч. посібник. - К.: Центр учбової літератури, 2007. – 276 с.]

- **принцип комплексності**, що полягає в необхідному комплексному розгляді всіх основних факторів екологічного районування в їх взаємозв'язку;
- **системний принцип**, згідно з яким таксономічні одиниці районування нижчого рівня визначаються як підсистеми єдиного цілого вищого рівня;
- **цільовий принцип**, що передбачає визначення основних цілей, на досягнення яких спрямований процес екологізації на кожному з рівнів районування;
- **принцип територіальної спільності**: площа, яка відповідає таксономічній одиниці районування, обов'язково включає декілька територій, що межують між собою і належать до ієрархічних одиниць нижчого рівня;
- **принцип пріоритетності**: першочергова роль екологічного початку в системі взаємодії природи та суспільства;
- **принцип перспективної спрямованості**: потрібне досягнення довготривалих народногосподарських інтересів

Фінансування екологічної безпеки [1]

Фінансування заходів з охорони НПС здійснюється за рахунок:

- 1) **Державного бюджету** України,
- 2) **місцевих бюджетів**,
- 3) **коштів підприємств**, установ та організацій,
- 4) **фондів охорони НПС**,
- 5) **добровільних внесків**,
- 6) **інших коштів**.

Державний і місцеві фонди охорони НПС утворюються за рахунок:

- 1) частини **екологічного податку**,
- 2) **добровільних внесків** підприємств, установ, організацій, громадян та інших надходжень;
- 3) частини **грошових стягнень за шкоду**, заподіяну порушенням законодавства про охорону НПС в результаті господарської та іншої діяльності.

Використання коштів Державного і місцевих фондів охорони НПС - тільки для цільового фінансування природоохоронних і ресурсозберігаючих заходів, в т.ч.

- **наукових досліджень** з цих питань,
- **ведення державного кадастру територій та об'єктів природно-заповідного фонду**,
- **заходів для зниження впливу забруднення НПС на здоров'я людей**.

Положення про відповідні фонди охорони НПС затверджуються:

КМУ - Державного фонду охорони НПС,

місцевими радами – місцевих фондів охорони НПС.